

Irodalmi Szemle.

A magyar nemzeti irodalom története. Középkolák számára írta és olvasókönyvvel ellátta Góbi Imre gymn. tanár. Budapest, 1892. — Ime egy jó iskolai könyv, a mely teljes sikert ígér a használatban. Szerzője a beosztást, a tárgyalás módját és a felfogást illetőleg, némi jelentéktelen eltéréssel, Beöthyt követi; a korok, politikai viszonyok, irodalmi irányok bemutatásában nagyon helyesen éppen csak vázlatot ad; a többi részint a történelmi oktatásnak, részint a szaktanárnak a dolga. Röviden ismerteti a tudományos irodalmat is, a mit szintén helyeselnünk kell, mert a fősúlynak a szépirodalmon kell feküdnie. Az írók életrajzá-
nak adatait a legjobb forrásokból meríti, valamint az elvet műveik fejtegetéséhez is. Jegyzeteket, repertoriumot nem ad, a mi nem nagy baj. Fejtegetései tömörek, s mind a mellett világosak. Az Utasítás értelmében bővebben tárgyalandó írókról pedig egészen kerek képet ad. Fogatkozása a könyvnek nem sok van; hibás egy pár évszám, a mit megemlíteni is alig érdemes; Deák Ferencz az adott néhány sornál többet érdemel; úgy szintén bővebben szeretnők méltatva látni Kemény Zsigmond munkásságát is; legalább egy regényének kerekebb tartalma, hozzá csatolt fejtegetés mellett csak emelte volna a könyv értékét. Ohajtandó lett volna, hogy a lélektani és történelmi igazságot, a jellemrajzolásban való kiválóságát legalább ne egyetlen sorban vesse oda a szerző; nemcsak azért, mert e kítűnő tulajdonságok éppen ő nála magyarázhatók egészen világosan, hanem azért is, mert művei „regény-irodalmunk legjelesebb termékeit képezik“. A tankönyvnek nem a legnagyobb írók ismertetésénél kell a helyet, az iskolának pedig az időt kimélnie. — Olvasókönyvében a régibb kort aránylag bővebben mutatja be, mint az újabbat. Góbinak az Előszóban adott érvelését, hogy a töredékeknek nem sok hasznuk van, hogy az Olcsó Könyvtár, Jeles Írók Iskolai Tára, meg az intézeti ifjúsági könyvtár úgyis elég olvasmányt nyújtanak, elfogadhatjuk; de csak azt engedhetjük meg ennek az alapján, hogy az újabb korok irodalmát nem szükséges az olvasókönyvben nagyobb arányban bemutatni; azt azonban, hogy a régibb korokét miért kellene, nem tudjuk megérteni. Azt hisszük, hogy az olvasókönyv célja a korok törekvéseinek, költészetének irányát, a nyelv fejlődését, stb. közvetlenebbül megismertetni; ez pedig megtörténhetik akkor is, ha a régibb idők értékesebb műveiből adunk

egy pár részletet, mert bizony az apró-cseprő írók helyett, a szegényes óraszám mellett mégis csak inkább foglalkozunk a középiskolában az irodalom kimagaslóbb alakjaival. — E kifogás azonban nem sokat von le a munka értékéből, mert bátran lehet a szemelvényekben válogatnunk; legfeljebb a könyv terjedelme lett volna valamivel kisebb. (H. S.)

Károlyi Gáspár és Káldi György bibliafordításai és a Károlyi-biblia védelme címmel 70 lapra terjedő füzet jelent meg Sárospatakon *Rácz Kálmán* tollából. Előadja e mű, hogy miféle körülmények hozták létre a Károlyi és a Káldi biblia-fordításait, összehasonlíttja a két fordítást először forrásműveikre való tekintettel, majd hűség és megbízhatóság, végül irány szempontjából. Részrehajlatlanul s meggyőzően mutatja ki, hogy hűség tekintetében a Károlyi bibliája fölötte áll a Káldiéénak, a mi a dolog természete szerint nem is lehet másképen, miután amaz, más forrásoknak is felhasználásával ugyan, de kétségtelenül az eredetiből fordított, az utóbbi viszont a tridenti zsinat által teljes hitelességűnek nyilvánított Vulgatából. Ezzel kapcsolatban rámutat Bodnár Zs. imént megjelent irodalomtörténetének számos tévedése közül amaz egyik legkirívóbbra, mely szerint Károlyi a Tremellius-féle latin fordítást vette volna alapul az eredeti szöveg helyett. Nyelvtisztaság tekintetében szintén különbnek tartja a Károlyi fordítását a Káldiéénál, világosságra és szabatoságra nézve ellenben ennek ad előnyt a másik felett. A munka második részében szerző igen ügyesen és alaposan védi meg a Károlyi-bibliát a Pázmány és Káldi régibb keletű, valamint a Ballagi Mór újabb időben történt erős támadásai ellen. Kimutatja egyfelől elfogultságból, másfelől túlbuzgalomból eredő tévedéseiket, s noha egyben-másban igazat ad is nekik, a Károlyi-biblia elévülhetetlen érdemeit meggyőző módon bizonyítja velök szemben.

Általában az egész dolgozathól kitűnik, hogy a szerző kellő nyelvészeti tájékozottsággal és szigorú lelkiismeretességgel dolgozott, s ha egy pár állítása nem zár is ki minden kételyt, ki lehet mondani, hogy a Károlyit még mindig nem eléggé méltányló irodalomtörténetírásnak hasznos szolgálatot tett fáradozásával. Két megjegyzést azonban nem hallgathatunk el, habár ezek nem a mű lényegére vonatkoznak s a szerző kutatásainak eredményét teljességgel nem változtatják meg, de másrésről mindenesetre bizonyosságai annak, hogy a milyen jó nyelvész a szerző, épen olyan gyöngé egyháztörténész. Azt mondja ugyanis, hogy egy teljes magyar bibliafordítás kiadása azért maradt el a reformáció századának csaknem a legvégére, mert addig „a hol fordító volt, ott patronus hiányzott; a hol patronus lett volna, ott nagyobb-részt fordításra képes lelkészben vala hiány.“ (4. l.). Ez tévedés, a melynek annyira nincs semmi alapja, hogy elégnek tartjuk egyszerűen rámutatni s czáfogatásával nem is foglalkozni. Az azonban már nem is közönséges tévedés, hanem — hogy is mondjuk csak? — komikus felsülés, hogy a Sárospataki Lapok 1891. évi 45. számában

Naprágyi Demeter neve alatt Károlyi Gáspárhoz intézett *apokrif* levelet, mely kedélyes hangon a mai egyházi viszonyokat rajzolja s részben gúnyolja, a szerző történeti forrásnak tekintvén, egy különben hiteles állításának támogatására egész komolyan idézi (5. l.). (Z. J.)

Salomon Reinach: *Chroniques d'Orient, Documents sur les fouilles et découvertes dans l'orient hellénique de 1883. à 1890. Paris, Firmin-Didot, 1891. XV. 786. lap.* Ez a könyv összefoglalása mindazon jeles és kimerítő tudósításoknak, melyeket szerző a görögség területén 1883-tól 1890-ig eszközölt ásatásokról a Revue Archéologique-ben közölt. Nagy szorgalmának, olvasottságának és sokoldalú összeköttetéseinek köszönhető, hogy tudósításai lehetőleg teljesen felkarolják az anyagot, nem hagyva figyelmen kívül még a legfélreesőbb helyeken eszközölt ásatásokat sem. Szerző — eltekintve egy-két helyreigazítástól — változatlanul közli tudósításait, melyek az említett évek ásatásainak történetéhez becses adalékkul szolgálnak. A bő tárgymutató nagyban emeli a könyv használhatóságát. (P. V.)

G. A. Saalfeld: *De Bibliorum sacrorum vulgatae editionis graecitate. Quedlinburg, Vieweg, 1891. XVI. 180. l.* 1884-ben adta ki szerző Bécsben „Historisch-kritisches Wörterbuch der griechischen Lehn- und Fremdwörter im Lateinischen“ című munkáját, melylyel a latin lexicographiának jelentékeny szolgálatot tett, s a melynek a fent idézett munka kiegészítő részét képezi. A Vulgata latinságában levő görög szavakat tárgyalja, melyek általában véve egyszerű, változás nélküli átvételek a görögből, m. pl. *agonia*, *aporia*, és ezzel is újból jelentékenyen gazdagítja a latin lexicographiát. (P. V.)

Histoire du Règne de Marie Stuart par Martin Philippon. I. II. Paris, 1891. — Philippon egy pár jól megírt német nyelvű munkával tette nevét ismeretessé a XVI. és XVII. század történetirői között; fennebbi cím alatt megjelent műve francia nyelven van írva. E könyv alapjában különbözik az eddig megjelent hasonló tárgyú könyvektől. Mint maga Philippon megjegyzi könyve előszavában, azon írók, kik eddig leírták Stuart Mária életét, mindig csak regényhősnököt láttak benne. Majd úgy állították az olvasó elé, mint mások gonoszságának áldozatát, majd mint rokonszenvet keltő bűnöst, ki borzasztó hibái mellett is megbűvölte kortársait s nem szűnt meg a későbbi nemzedékekre is ellenállhatatlan hatást gyakorolni. Az eddigi írók érzelmeik vagy kutatásaik eredménye következtében bármily különbözően fogták fel a szerencsétlen skót királyné jellemét, előadásaikban mindig az életrajzi rész volt a túlnyomó.

Philippon nem akarja újból csinálni azt, mit előtte mások — igen jól — elvégeztek. Nem életrajzot akar írni Stuart Máriáról, hanem ama nagy küzdelemnek a történetét, melybe a skót királyné belebonyolódott, és a melynek az ő uralkodása a kulmináló pontját s egyúttal megoldását is képezi, a katholicismus és a protestántizmus harcát Skótszországban és az egész Nagy-Britanniában. Stuart Mária rövid uralkodá-

sának néhány éve a legérdekesebb és következményeiben a legfontosabb epizódját képezi amaz óriási vallásos küzdelemnek, a mely a XVI. sz. Európáját megszagatta és oly nagy izgatottságban tartotta, és a mely a modern eszmék és irányzatok születésének óráját jelzi.

De a valláskérdés nem az egyetlen volt, mely Stuart Mária uralkodása által eldöntetett. Az ellentét megkétszereződött egy nem kevésbé fontos, nem kevésbé elhatározó politikai problema által, egy talán még hatalmasabb és általánosabb érdek által. Az angol nemzet ereje kifejlesztésében századokon át paralizálva volt egy a britt szigeten létező, az angol iránt ellenséges, vele rivalizáló királyság által. Az angolok és skótok különösen öröklött gyűlölettel voltak egymás iránt. Az örökös ellenségeskedésnek volt értelme, míg a germán szász és a kelta skót különböző race-t képviseltek. De a két törzs között lassanként elenyészett a különbség, megtörtént a faji összeolvadás, de megmaradt a régi ellenségeskedés. A kettő közül a gyengébbik — Skótország — Franciaországgal, Angolország ellenségével fogott kezét, hogy támogatást nyerjen ellensége ellen. Angolország két ellenség közt találta magát, s meg sem mozdulhatott a nélkül, hogy ne ütköznék Skótországba, mely állam mindig kész volt idegen fegyvereket venni igénybe segítségül. A középkorban a Plantagenet uralkodóknak, a XVI. sz. első felében VIII. Henriknek nem sikerült Skótország elfoglalása által a türhetetlen helyzetnek véget vetni. Erzsébet királyné államférfiainak az a gondolatuk támadt, hogy a két szomszédnép egyesítését igazságosabban, a teljes egyenlőség alapján kísértsék meg: oly gondolat, mely Skótország belátóbb és felvilágosultabb államférfiai szívében azonnal visszhangra talált. Philippson azt hiszi, ő az első író, ki e fontos kérdés megállapítására és teljes világosságba helyezésére vállalkozott. A nagyszerű terv valószínűsítése nem volt könnyű: akadályai voltak a két népben mélyen gyökerezett előítéletek és Skótországnak hagyományos szövetsége Franciaországgal. Angliának győzedelmeskedése a nehézségeken, világtörténelmi fontosságú eredményként tekinthető. Az angol-szász faj sohasem terjeszkezhett volna annyira ki a földtekén, soha sem lephette volna úgy el a tengereket hajóival, a kontinenseket kolóniáival, ha nem sikerült volna a Cecileknek és Lethingtonoknak Lowaine-i Mária és leánya Stuart Mária törekvései felett győzedelmeskedni. Franciaország a polgárháborúk által belsejében meghasonolva és tehetetlenségre kárhoztatva, kiszalasztotta befolyása alól több százados szövetségesét, Skótországot és lehetővé tette Angolorzágnak, hogy a Skótországgal egyesülés által elsőrendű hatalmassággá és a legkeresztényebb királyság veszedelmes vetélytársává váljék.

Az érdekes könyv a közrebocsátott két kötettel még nincs bevégezve. A második kötet azzal végződik, hogy míg Stuart Mária Darnley lorddal Holyrood-ban lakodalmi ünnepét tartja, néhány mérföld távolságra elégedetlen lordok lesik az alkalmat, hogy az új férjet meg-

ölhessék s a királynét örökös fogságba vessék; a főváros protestáns polgársága kész a lázadásra. Ezek háta megett pedig a gyűlölködő Tudor Erzsébet áll, kinek hivatalos képviselője, Randolph visszaútasítja a skót királyné meghívását az ünnepélyben részvételre. A tulajdonképeni dráma — Stuart Mária fogságba eséséig — a későbbi kötetekben fog tárgyalatni. (G. S.)

Lélektan és logika. Középkolai használatra írta dr. Sárffy Aladár, főreáliskolai tanár. Budapest, 1892. — Ha jó középkolai tankönyvnek szükségét érezzük valamely tudományban, bizonyára a filozófia az. Már maga a mélygondolkodást igénylő tárgy is körültekintésre int, de még inkább az a csekély óraszám, mely alatt a propaedeutika feldolgozandó. Az eddig megjelent filozófiai tankönyvek egy része fordítás, mely tehát tantervünkhöz nem illik; a másik része oly tudományos színvonalon van tartva, hogy tanuló kezébe nem való; s így igen kevés az olyan, melyben több a jó oldal, mint a hiba. Sárffy munkája bizonyára egyike jobb tankönyveinknek. A lelki élet jelenségeit világosan, s főbb nyilvánulásait eléggé bőven adja elő. Nem törekszik teljességre, de nem is ad nomenclaturát. Különösen helyeselhető az az eljárása, hogy példakul a már ismert szépirodalmi művekre hivatkozik; ez aztán megsegíti őt, hogy tárgyalása nem függ a levegőben. — Sikertült a Logikája is. Nem öli a tanítványt a syllogismus minden kigondolható fájával, azoknak képleteivel, vagy éppen körök által való szemléltetésével; de a mit előad, azt megmagyarázza és példával megvilágítja. Az induktív módszert pedig igazán méltóképpen tárgyalja; talpra esett, tapasztalati példákkal illusztrálja, melyeket legszívesebben a természettudományok köréből vesz, s mindig a tanuló fejlettségéhez és előismereteihez mérten választ. Az egyes fejezetek végén összefoglalja a tárgyalat anyagot, s különös előszeretettel és szerencsével az előadott lelki jelenségnek vagy logikai kategóriának *értékét* törekszik feltüntetni. Stílusa folyékony, legtöbbször kellemes. Mind e mellett apróbb hibákat lehet a könyvben találni. Pl. a könyv címe mindjárt miért *Lélektan és logika*? Miért nem latin vagy magyar mind a kettő? A filozófia fogalmának kifejezése nem sikerült; nagyon tág és általános, s csak szakember tud rajta eligazodni; az meg már éppen meghaladott álláspont, hogy a filozófia *mindennek megismerésére törekszik*, mikor vannak olyan problémák, melyekre nézve nagy filozófusok már kategorice kimondották, hogy az emberi megismerő képesség határain kívül esnek, s véges ész sohasem fogja őket megoldani. Itt még csak egy helytelen eljárására mutatok rá; mikor t. i. a szöveg közé zárójelben a tanár számára egyes, felkiáltó jellel el látott figyelmeztetéseket szúr. Pl. „Kant erkölcsi autonómiaja!” (47. l.), „Egressy Gábor halála a szinpadon!” (59. l.), „Tanner koplalása!” (70. l.), „Az iszákosság, mint szenvedély, és a harag összehasonlítható!” (72. l.), „Miért latin az u. n. tudományos név?” (103. l.) stb. — Ezeknek megfejtésére a tanuló legtöbbször saját erejéből úgy sem képes, a tanár meg

talán magától is fog felvilágosító példákról és összehasonlításokról gondoskodni; miért szálljanak ezek át hagyományképpen a könyv szélére írva a következő nemzedékre! Elég egy-két teljes példa, a többit bízzuk a tanárra, ki példáit évenként bizonyára váltogatni fogja. — De azért jóra való könyv ez, s meg vagyok győződve, hogy jó sikerrel használható. (H. S.)

Der Kampf um das Gymnasium von R. Eucken. Stuttgart 1891. — A jénai egyetem jeles tanára egy kis, de tartalmas füzetben adja elé a humán oktatás, illetőleg a középiskolázás reformjára vonatkozó nézeteit. Három fejezetben mutogatja a szerző, hogy az oktatás reformja nagyon szorosan összefügg az élet és a gondolkodás reformjával. Az iskolázás problémája a socialis problémának egy darabja. Az iskolát ne úgy tekintsük, mint az állami közigazgatási gépezet egy kerekét, hanem mint élő szervezetet, melynek mintegy szívverését tegye a humán műveltség.

A mai tudós iskolázás főbaja a bureaucratismus és az államnak mechanizáló beavatkozása; mentsük meg az iskolát az örökös szabályozástól és ellenőrzéstől, mert mindkettő elnyomja az önállóságot és formalismusra meg mechanismusra vezet. Hisz az oktatás reformja nem annyira technikai, mint inkább ethikai kérdés. A tanítók és tanulók egyéni tevékenységének szabadabb tért kell nyitni, mert nem az ismeretek bővítésére van szükség, hanem arra, hogy az iskolákban saját lábukon járnı tudó egyének s önálló jellemek nevelkedjenek. A társadalmi haladásnak ez a föltétele, mert nincs igazi műveltség önálló működés nélkül, sem önálló működés nincs szabadság nélkül.

A most említett szabadságot egyfelől a tanterv egyszerűsítésével kívánja elérni, másfelől az iskolára nehezedő sok rendbeli terhek eldobásával. Az előbbire nézetét történelmileg is indokolja Wolf neo-humanismusának és a *non multa sed multum, nusquam est qui ubique est*féle elvek bővebb hangsúlyozásával. Az idegen (ó- és újkori) nyelvek tanítása legyen szellemmívelő tényező, mivégre nem csupa szakszerű philologusok, hanem valódi humanisták kelljenek. A tantárgyakból csak a leglényegesebbet és legfontosabbat tartsuk meg. Az utóbbira nézve óhajtja a középiskolai tanári állás anyagi és szellemi emelését; az önkéntességi jogosultság megszorítását, továbbá az érettségi vizsgálat eltörlését. Az érettségi vizsgálatoknak meg volt történelmileg az a hasznuk, hogy a gymn. oktatást a neohumanismus színvonalára emelték. Ma az érettségi vizsgálat csak az állam ellenőrzési eszköze, tehát bátran elhagyható, mert jelenleg sok módja van az állami ellenőrzésnek. Arra, hogy egy ifjú érett-e az akad. studiumokra, tegyük bíróná az illető középiskolai tanári kart és nyugodjunk meg bírói ítéletében. A tanári karban való eme bizalom és bizonyos fokú merészség nélkül iskolázásunk bureaucratikus színézete soha el nem enyészik. (F. L.)

Report of the Commissioner of Education for the year 1888—89. Washington 1891. Vol. I, LIX + 669 lap; Vol. II, VI + 1000 lap. — Az északamerikai Egyesült Államok közoktatásügyi központi hivatala, melyet 1867-ben szerveztek, s melynek jelenlegi főnöke (General Commissioner) *Harris T. Vilmos*, újból két vaskos kötetbe foglalva bocsátotta közre évi jelentését, tele érdekes és pontos adatokkal, táblázatokkal, kimutatásokkal. Az első kötetet kiválóan érdekessé teszik azok a tanulmányok, melyeket szakférfiak állítottak össze más nemzetek és országok oktatásügyéről (t. i. Angol-, Franciaország, Német-, Olasz-, Spanyol- és Svédország és Finland iskolázásáról); aztán összehasonlítva és bírálva tárgyalják az Egyesült Államok, Német- és Franciaország községi iskolázását; sőt egy fejezetben madártávlatban (*bird's eye view*) tárgyalva van Németország, Ausztria, Magyarország és Svájc elemi oktatásügye. Tanulságos az a fejezet is, mely a tanító-nevelőintézetekről szól, s a mely összehasonlítja az Egyesült Államok meg Európa vagy két államának tanítónevelési rendszerét. Külön fejezet szól Új-Angolország (New-England) tanítótestülete gyarapodásáról 1866-tól 1888-ig, s összehasonlító átnézetet nyújt az európai néptanítók fizetéséről. Kiemelendők még a következő részek. A kézimunka-tanítás és iparoktatás fejezete, mely a kézimunka erkölcsi és értelmi hatását is élénken tárgyalja. A vallás tanításáról, továbbá a fiúk és leányok együtt-tanulásáról szóló fejezet, mely utóbbi tekintettel van a felsőbb rangú tanintézetekre is. Az államhatalom Amerikában a tankönyvek megválasztását különböző testületekre bízta s ennél fogva az államok eltérő eljárásait mutató táblázat szintén tanulságos adatokat tartalmaz. Külön fejezet szól az iskolai takarékpénztárakról; továbbá az oktatásügyi tisztviselők közérdekű dolgozatairól és vitáiról. Végre a jövő egyeteméről is van egy értekezés, mely vázolja annak tanulmánytárgyait is: t. i. a *humanitást*, (irodalom, történelem stb.), *természettudományokat* és *művészeteket*. Ha a mondottakhoz hozzátesszük az iskolai takarékpénztárakról és a tankötelezettség-foganatosítás eszközeiről szóló fejezeteket: felsoroltuk vázlatosan az első kötet tartalomjegyzékét. A második kötetben nevezetes helyet foglalnak el az egyes államok tanügyi jelentéseiből készített kivonatok. Rákövetkezik az egyes államok nagy városai oktatásügyének leírása és összehasonlító táblázata; és a tanítónevelő-intézetekről szóló külön fejezet. Erre a közép és felső oktatás, valamint a szakoktatás ismertetése következik. Igen érdekes a leányok collegiumairól szóló jelentés; ez intézetek száma 198-ra megy, 1.555,367 dollár évi jövedelemmel, s közel 14 millió dollár alapvagyonnal (telkek, épületek stb.) A kereskedelmi és üzleti iskolákról szóló fejezetből megemlítjük, hogy számuk 233-ra rug 64,858 tanulóval. Az óvónöveldekről közölt kimutatásból kitetszik, hogy összesen 33 ily intézetük van 2248 növendékkel. A vakok és siketnémák intézetei szintén érdekes leírásokban vannak bemutatva, valamint a hülyék huszonhat intézete is, melyekben összesen

4784 növendék volt elhelyezve. Javító intézetük volt összesen huszonhét 11,710 ifjú delinquenssel. — A színes faj iskolázásáról szintén érdekes kimutatásokat találunk e kötet végén. Mindezeket az elhalt jelesebb nevelők és tanítók névsora zárja be, kiknek száma 1888—89-ben 45-re ment.

(F. L.)

K ü l ö n f é l é k .

(† **Budenz József.**) Ismét gyásza van a magyar tudományos világnak. Ismét elköltözött egyike azoknak, a kiket a legelső, a legjobb, a legnagyobbak között tiszteltünk. *Budenz Józsefet*, a nagy nyelvtudóst gyászoljuk, s velünk együtt gyászolja a külföld is. És elhunyt fölértett fájdalomunk annál mélyebb, mert a göröngyök, a melyek koporsójára hullottak, nem egy élete alkotmányáig eljutott erőtlenség aggastyánt temettek el, ki tudományos pályáját már végig megfutotta, hanem egy élete delén, munkaereje teljességében levő férfiút, a ki — bármennyit dolgozott is, — még mindig nem dolgozott eleget. Pedig sokat, nagyon sokat dolgozott; hiszen egész élete kora ifjúságától fogva szakadatlan munkálkodásban telt el. Idegen föld szülötte volt, kit a szerencsés véletlen és a tudomány lángoló szeretete vezérelt hazánkba, hogy a mienk legyen és örökre a mienk, a mi büszkeségünk, a mi dicsőségünk maradjon. A szerény német ifjú, ki éles elméjén kívül az indogermán nyelvészetben való kitűnő jártasságot hozott magával, új hazájában a magyar-ugor összehasonlító nyelvészetnek tulajdonképeni megalapítójává, az újabb magyar nyelvész-iskola fejevé, vezérévé lett. Kijelölte az irányt, a melyben haladnunk, a határokat, a melyek között mozognunk kell, s az addigi bizonytalan tétovázás és tapogatózás helyébe biztos módszert állított, a melynek kalauzolása mellett nyomról-nyomra haladva maradandó eredményeket lehetett elérni. Példátlan szorgalmával rendkívüli munkásságot fejtett ki. Számptalan értekezésén kívül, a melyeknek mindegyike a nyelvtudomány előbbrevitelére szolgált, tanulmányainak főeredményeit két korszakalkotó munkájában, a *Magyar-ugor összehasonlító szótár*-ban és *Az ugor nyelvek összehasonlító alak-tan*-ban tette le, a melyek közül az utóbbi — fájdalom! — befejezetlen maradt. De munkássága nemcsak arra szorítkozott, a mit maga írt. Az egyetemi katedréről is terjesztette tudományát; s a tudomány szeretetét, a melylyel maga el volt telve, bele tudta lehelni hallgatóiba is, a kikből egész iskola alakult körülötte. Az egész ifjabb nyelvész-nemzedéket ő nevelte. Szeretettel oktatta, vezette, gyámolította, buzdította az ifjú erőket, kiknek egész munkásságán meglátszik az ő hatásának a nyoma. És tanítványai szeretettel ragaszkodtak a mesterhez, kibem nemcsak a korszakalkotó munkásságú nagy tudóst, hanem az erős jellemű, nemes lelkű embert is tisztelték és becsülték. Most már